

DİN (İSLÂM) NEDİR NE DEĞİLDİR?

Doç.Dr. Mehmet Zeki İSCAN
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Türkiye

ABSTRACT
WHAT IS OR IS NOT RELIGION?

Religion (Islam) which was sent to establish happiness of people and can be characterized as an act of solving spiritual problems of human beings has become a serious problem today. The way of overcoming this problem lies in maintaining the religion to its original position and differentiating it from some cultural subdivisions.

Keywords: Religion, Islam, Culture, Ideology, Political Islam

GİRİŞ

Allah'ın insanların mutluluğunu esas alarak göndermiş olduğu, insanın manevî sorunlarını çözmeye eylemi olarak nitelendirilebilecek din, zamanımızda çok ciddi bir sorun haline gelmiştir. Çünkü inanç, insana manevî dünyasını canlı tutmak suretiyle özel bir mutluluk kazandırmalıdır. Din genel olarak bu fonksiyonunu yerine getiremiyorsa ortada bir sorun var demektir.

İçinde yaşanan değer karmaşasının en önemli sebebi bu din buhranıdır. Bu durum, değer alanları içerisinde dinin konumunu da belirsizleştirmektedir. Çünkü bugün 'islâm' keyfî bir kategori olarak varlığını sürdürmektedir. Her türlü eklemlere müsait bir yapı barındırdığı için kendisine ilâştirilen içeriklere bir 'yafta' 'hizmeti' görmektedir. Burada 'islâm', çeşitli meşruiyet ve temsilleri ifade eden salt bir sözcük mesabesinde. Ortada İslâm yok, 'islâm' adını taşıyan kültürler, ideolojiler, kurtuluşçu partiler, devrimci yönelişler; kabile hümanizmaları, cemaatçi yapılanmalar, beşeri sistem ve inşalar vardır.

Bir başka husus da şudur: Geleneksel din anlayışımız süratle çözülmektedir. Doğru bilginin ve bilgilendirmenin peşinde olan insanlar, ister istemez neyin ne kadar dinî olduğunu sorgulamaya başlamışlardır. Bu sürecin menfî tesirleri de söz konusu olabilir. Çünkü 'çözüm' dönemleri kaygan zeminler yaratabilmektedir.

Din alanındaki hatalardan kurtulmak isteniyorsa yapılacak şey, insanlığın varlık yapısının kaynaklanan dini, aslî yerine oturtmak, onu, kendisi ile karıştırılan bazı kültür kollarından ayırtmaktır.

Dinî olanla gayri dinî olan belirlenmelidir. Ayrıca dinde esas olanla zait olan, herhangi bir zarar meydana getirmeksizin değişebilir olanı ayırt etmek gerekir. Bunun yanında dinin statik olan kalıp tarafıyla dinamik olan özü ortaya konmalı, böylece özün hiçbir şeye kurban edilmemesinin zemini yaratılmalıdır.

Ancak bu şekilde İslâm, beşeri sefaletlerimizi tedavi etmeye muktedir bir 'ruh doktoru' haline yeniden gelebilir.

I. DİN NEDİR?

Din, Allah'a içsel bağlarla bağlanmaktır. Bunun için din, Allah ile dostluk doğurucu aşkın tecrübesidir. Din Allah'a koşma sevdasıdır, sonsuzluk iradesini kazanma azmidir. Din, kalple nefes almaktır. Dindar adam sonsuzluğun huzurunda bulunan ve vicdanının sesini dinleyen insandır. Bu, insanın nefsinden sıyrılması demektir.

İslâm, Allah ile insan arasında bir vuslattır; Tanrı, Tanrı olarak; insan, insan olarak. İnsan, insan olarak, yani, düşmüş ve kurtarıcı bir mucizeye muhtaç bir varlık olarak değil, mutlak varlığı kavrayacak, akıl ve iradeyle donatılmış bir varlık olarak...¹

Din ahlâktır. Dine ait hükümler de bile, ahlakîlik amaçlanmıştır. Kur'an'da geçen tüm somut düzenlemeler, 'adil olun', hakkaniyetli davranın', 'akıbeti düşünün', 'affedici olun', 'fedakârlıkta bulunun' gibi tavsiyelerle sonlandırılmıştır. Demek ki Allah'ın maksadı, bire bir çözümlemeler de bile, ahlâkî yargıda bulunmaktır. Çünkü Kur'an, başından sonuna kadar ahlâkî bir öğretilerdir².

Ahlâkın birinci esası, *Hürmettir*. Allah'a hürmet, insana hürmet, hayata hürmet, ilme hürmet etmek gerekmektedir.

İkinci esas, *Merhamettir*. Merhamet, her varlığın, her insanın kendi nefsimizden daha fazla sevilmesi duygusudur. Merhamet insanı ahlâk hareketine sürükler. Ve merhamet bu yüzden, insanda sorumluluk duygusu yaratır.

Üçüncü esas *Hizmettir*. Hizmet, Allah'ın kullarına menfaatsiz olarak yardımda bulunmaktır. Nefsimizden sıyrılıp insanlarda Allah'ı aramaktır. Hizmet, insanlık hayrına değer üretmektir³.

Din, insanlara tanrı olmadıklarını öğreten bir okuldur. Din, bize, dünyayı yaratan tanrı olmadığını, Tanrı'nın başka olduğunu, dolayısıyla birbirimize insanca davranmamız gerektiğini söyler; kibir ve kendimizi beğenmekten vazgeçmemiz ve alçak gönüllü olmamızı öğütler. İktidardayken, güçlü iken, geçim yollarını temin ederken, sosyal hayatımızı sürdürürken tanrılar gibi değil, insan gibi davranmamız gerektiğini bize öğretir.

Din, zihnimizi, aklımızı ve irademizi korumak için vardır. Aklımızın ve irademizin 'içeride' ve 'dışarıda' bir çok düşmanı vardır. Çıkarlarımız, dış bağımlılıklarımız, yaşadığımız asra ait olmamız... Bunların tümü, bizi bağımlı kılmaktadır; irademizin özgürce hareket etmesini bunlar önleyebilmektedir.

İç düşmanlarımız da bulunmaktadır; batıl inançlarımız, ön yargılarımız, heveslerimiz, hırslarımız, kinlerimiz... Dindarlık ve samimi içten ibadet, bu tür iç ve dış bağımlılıklardan bizi korumaktadır⁴.

Din, ahlakîlik iradesi olduğuna göre, dindar insan da, sadece bir ibadetler bütünü yerine getiren değil, bir inanç eğilimi içinde olmalıdır. Dindar olmak, dindarlık eylemini yerine getirmek değil, bu eylemler için taşınan sorumluluktur⁵.

Dindarlık, insanî değerlerin gerçekleştirilmesi azmidir. Bu yüzden, insan hakları, sevgi, hoşgörü, dürüstlük, görev bilinci gibi değerler de dinin emirleri arasındadır. Bu durumda iman kavramı, inanç, iradî bir ceht ve kalbî fiillerden oluşan müsterek bir isim olmaktadır.

Din, 'kapalı kutsama' temeline asla dayanmamaktadır. Yani onun aslı, bir tür kör inanç, irrasyonel, absürd ve hayali olan değildir. Din, kalb-i selimdir, sağduyudur, anlamadır. Din öyle bir tarzdır ki, iman parlakça, dogmalar erir. Din, şuuru temizleme sürecidir.

Kısaca din, insanın en iyi şekilde insanlığını gerçekleştirebilmesi, temiz fitrata uygun, insan onuruna yaraşır ahlaklı bir hayat imkanının sağlanması, insanın, böylelikle kendine

¹ Bkz. Schuon, *İslâm'ı Anlamak*, s. 17.

² Bkz. Fazlurrahman, *Ana Komünarıyla Kur'an*, çev. Alpaslan Açıkgenç, Hayri Kırbaoğlu, Ankara 1996, s. 101.

³ Topçu, *İslâm ve İnsan*, s. 56-57.

⁴ Abdülkerim Suruş'un bu değerlendirmesi için bkz. 'Suruş'un Temel Görüşleri', (yazarla 26 ve 29 ekim 1998 tarihlerinde Arya gazetesinde yapılan söyleşinin çevirisi), Sami Öğüz-Ruşen Çakır, *Hatemi'nin İramı*, s. 130-140.

⁵ Bkz. Ali Bardakoğlu, (Başyazı), *Diyanet Aylık Dergi*, Temmuz 2003, s. 1.

yabancılaşmasının önlenmesi ve bütün bunlara yönelik olarak aşkın alan hakkında doğru bilgilendirilmenin temini için vardır⁶.

II. DİN NE DEĞİLDİR?

a. Din, ilim, ilim tarihi ve müspet bilimle ilişkisi:

Dinin prensipleri ruhun ve vicdanın yapısına bağlıdır. Aşkın akıl, inanç, hür irade ve ilhamla beslenir. Dindar adam, başkalarından daha ziyade ruhi kuvvete sahip olan insandır. Bu kuvvet, erdem olarak hayatını kuşatır. Zira Yaratıcı karşısında insanın ne olduğu veya Allah'ın insanın fonksiyonelliği, erdem sayesinde anlaşılır.

Tanrı önce insanı kurtarmak ister, onu 'bilgili' yapmayı değil. Tanrı hikmete bilgelige ve ölümsüzlüğe bakar, dış bilgiye ve hatta insan merakını gidermeye değil⁷. Bu yüzden din bir 'bilgi kaynağı' değil, ruhi kuvvet kaynağıdır⁸.

Kur'an'ın kainat ve hayat anlatışları müspet bilim yapmak için kaynak olamazlar. Dinin vazifesi ne yıldızlar aleminin açıklanması veya onların farklı hareketleri, ne de bir tarih öğretisidir. Peygamber bize yeryüzünün uzunluğunu, gökyüzünün galaksilerini, kara deliklerini ve buna benzer şeyleri öğretmek için gelmemiştir. Pratik hayatın tafsilatı, geçim elde etme yolları veya aklın, kainatı keşfetmede takınacağı tavrı, risaletin kapsamı dışındadır. Risalet bu alanlarda en fazla umumi bir nasihatla bulunur ve itidal yollarını gösterir⁹. Din, hakikatin ebediliğini temsil eder ve gerçeğin bütünü ile ilgili bir duruştur. Dinin gerçek amacı, insanlığın tamamen başka bir sahaya ait tecrübesini açıklamaktır. Bu yüzden ona bir fizik ilmi veya bir kimya olarak bakılamaz¹⁰.

Peygamberler gönderilmesi, insanın manevî ve ruhanî ihtiyaçlarını gidermek, ruhu, tüm sapırcı ihtiras ve kinlerden arındırmak, insanî melekeleri terbiye etmek içindir; insanı maddenin hakimiyetinden, hilenin, düzenbazlığın, niceliğin esaretinden kurtarmak içindir.

Dini yaşayış ile ilgili asırlar boyu işlenen bilgiler, dinin kendisini ifade etmezler. Tarih boyunca Kur'an'ı anlamak için geliştirilen tefsir, hadis gibi ilimlerin sunduğu bilgiler, dini hayatı ortaya koyamazlar. Aksi takdirde yüzyıllar içinde sonu gelmeksizin çoğalan kaideler, insanı şüursuz bir makine haline getirir. Din 'makine insan'ı değil 'akıbeti düşünen insan'ı yüceltir. Çünkü o, insanlığımızın cevheridir¹¹.

Dini olanla gayri dini olanın birbirine karışmasının temel sebeplerinden biri, tarih içinde gerçekleşmiş düşünce faaliyetlerinin, öncekilerin ulaştıkları bilgilerin, nihai sonuçlar olarak din alanında görülmüş olmasıdır. Halbuki bunlar 'beşerî bilgi'dir. Bunların tarihsel değeri elbette vardır. Fakat hakikat bunlar üzerine bina edilemez.

Gerçekte İslâm, atalardan babalardan gelen şeylere can atarcasına bağlanmaktan men etmektedir. Daha önce yaşamış olmanın bir irfan veya akıl-fikir üstünlüğü olmadığını beyan etmektedir.

Taklit, geçmiş ve tarihi mirası, bilgiye ve şura dönüştürmeden bir tür romantizm olarak yaşatmaktır. Bu durum Müslümanları günümüz gerçekleriyle yüz yüze getirmemekte, düşüncelerine böylece tarih dışı bir söylem hakim olmaktadır.

⁶ Onat, 'Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur'an'ın Rolü', *I. Kur'an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler* (1-3 Nisan 1994), s. 437.

⁷ Frithjof Schuon, *İslâm'ı Anlamak*, çev. Mahmut Kanık, İstanbul 1999, s. 58.

⁸ Bkz. Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif davası*, İstanbul 1970, s. 120; *Ahlâk Nizamı*, Hareket Yay., İstanbul 1970, s. 190-191.

⁹ Bkz. Muhammed Abdüh, *Risaletü'l-Tevhid*, Dârü's-Şa'b, tsz., s. 95-100.

¹⁰ Muhammed İkbâl, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, çev. N. Ahmet Asrar, İstanbul 1984, s. 18, 46.

¹¹ Bkz. Topçu, *İslâm ve İnsan*, Hareket yay., İstanbul 1970, s. 29 vd.

Allah'ın emirlerinden başkasına itirazsız hakikat gözü ile bakmak, yaşayanların iradelerinde tam bir çitürme işaretidir. Taklit, araştırma zihniyetine, derinliğine inceleme yapma kapasitesine ve doğurucu iradeye sahip olamayanların işidir.

Taklit, cebr insanının tabii sonuçlarından biridir. Çünkü cebr, şahsiyetin ve bireysel varlığın yok sayılması esasına dayanmaktadır. Cebr, Allah karşısında bireyin hiçbir kimliğinin bulunmaması, insanlar karşısında da şahsiyet yoksunluğu sonucunu doğurmuştur. Bu itikada sahip insanın en önemli özelliği, kendinden daha zayıf da olsa, başkalarına başvurmadır. Taklidin kaynağı da bu tür bir zaafır¹³.

‘Mutlak iman havzası dışında kalan her şey mürakabeye tabi olmalıdır’. İlim zihniyeti bunu gerekli kılmaktadır. Eğer eskiler tarafından ortaya konulanlar, şüphe götürmez hakikatler olarak görülürse, bu, akli mahkum eden skolastik zihniyet olur ki, bu düşünce çoktan mahkum edilmiştir. ‘Tarih bize üstat değil, samimiyetle danıştığımız bir dost olmalıdır’.¹⁴

‘Tarihsel İslâm’ bize göstermiştir ki, dine, İslâm’a ilişkin tek ve nihai bir algılama yoktur. Çeşitli çağ ve zamanlara göre farklılık gösterdiğinden İslâm’ın algılanış biçimlerinden hiçbirini kamil ve nihai değildir.

Böyle olsaydı din adına müesses bir nizamdan bahsederdik. Halbuki din, her türlü kurumsallaşmanın üzerindedir.

Dini hayat, mezheplerin ortaya koyduğu şeriatın maddi kalıpları içerisine de hapsedilemez. Bu, dinin ilahî suyunun çekilmesi anlamına gelir.

Mezhepler, en fazla, dinin anlaşılma biçimleri ile ilgili tezahürlerdir. Siyasî, içtimai, iktisadi, tarihî ve benzer sebepler, dinde kendilerini ifade edecek kaygan ‘bir zemin yakaladıklarında ‘mezhep’ olgusu ortaya çıkmıştır. Başka bir ifade ile, bir takım beşerî oluşumların dinin üzerine etki etmesiyle mezhepler oluşmuştur.

Mezheplerin temel ilkeleri de, sosyal değişme olgusu çerçevesinde sosyo-politik ortamın özelliklerine göre şekillenmiştir. Kurumsallaşma da bütünüyle içinde bulunulan koşulların gerekleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Sonra bu ‘temel ilkeler’, Kur’an ve çoğu defa hadis ile temellendirilmiştir. Böylece bütünüyle sosyal içerikli hadiseler, sonraları din diye algılanmaya başlamıştır. Sonuçta inanç yapısı oldukça karışık, ayrıntıların ön plana çıktığı, özün yitirildiği bir akide sistemi oluşmuştur¹⁵.

b. Din bir dünya saltanatı olamaz.

Din ilahî kurtuluştur, dünya saltanatı değildir. Bu yüzden İslâm, dinî otorite kabul etmemiştir. İslâm’ın kilisesi yoktur. Kilise, dinin, dünyevî bir kurum olarak organize olmasıdır. Öyleyse din, dünyevî bir kuruma dönüştürülemez.

İslâm’da dinî otorite yoktur, yani Tanrı’nın bu dünyada, etten kemikten vücutlu, O’nun adına hüküm veren, ‘asan kesen’ adamları yoktur. İslâm’da özel veya imtiyazlı bir sınıfın, toplumu dönüştürme talebinde bulunan herhangi bir gurubun veya liderin, kendini Tanrı iradesiyle bütünleştirerek, dinî metinlerin lafzî anlamlarını Tanrı’nın iradesi görüp, onu insanlara dayatması söz konusu olamaz. Dinî otoritenin reddi, Tanrı adına kanun yapma yetkisini ortadan kaldırmaktadır.

¹³ Bkz. Muhammed el-Behiy, *el-Fikrû'l-İslâmî el-Hadis ve Sılatuhu bi'l-İsti'mârî'l-Garbi*, Mektebetu'l-Vehbe, Kahire 1991, s.118-119.

¹⁴ Bkz. Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, s. 70 vd; *Yarınki Türkiye*, İstanbul 1961, s. 85.

¹⁵ Bkz. Hasan Onat, ‘Mezheplerin İnanç Esaslarının Sistemleşmesinde Kur’an’ın Rolü’, *1. Kur’an Sempozyumu Tebliğler-Müzakereler (1-3 Nisan 1994)*, Ankara 1994, s. 415-417.

Din bir dünya saltanatı olmadığı için onun siyasetle de alakası olamaz. Din, hakka işaretir, irşattır. Yumruk ya da süngü idareciliği değildir. Mademki İslâm'da dini otorite yoktur, öyleyse devlet ya da hükümet, sivil karakterlidir¹⁶. Yönetim beşerî bir olaydır. Yönetimin normatif yapısı 'gökyüzü' ile değil, 'yeryüzü' ile ilgilidir.

Siyasi alan bir kestirim, uygun karar verme yani 'dünyevi' bir şeydir. 'Dünya' demek, nisplilik demektir. Dünya tanrı değildir ve var olması durmamıştır; kötülüklerden, hatalardan da masun tutulmamıştır. Siyasi alanı dinin içine almak, dini, tarihselleştirmek, yerelleştirmek ve 'kültürleştirmek'tir. Bu, belli bir dönem anlayışını, dinsel belirleyici haline getirmek demektir. Böyle bir islâm, derme çatma, kısa vadede kullanılabilen islâm olur.

Siyaset ya da ülke yönetiminin, bir hastaneyi, bir fabrikayı, bir hava alanını yönetmekten temelde hiçbir farkı yoktur. Bunlar ne ilahî mevkidirler ne de dinden mülhemdirler. Bunlar, insan akıl ve mantığının kolaylıkla düzene sokabileceği işlerdir.

Gerçekte aşırı nizam kurma eğilimi İslâm'ın ruhuna aykırıdır. Fazlasıyla teşkilatlı toplumlarda ferdin yok olma tehlikesi ne kadar fazla ise, nizam veya sistemin söz konusu olduğu dinde de ruhun kaybolması o kadar fazladır.

İnsanlık tarihi bize göstermiştir ki devleti ya da toplumu örgütleyen bir yasa olarak belirdiğinde her din geri gitmektedir. Buna bağlı olarak insan iradesi ve düşüncesi de dumura uğramaktadır. Çünkü insana ve onun aklına özerk bir alan, bu suretle tanınmamış olmaktadır. Burada insan aklı, ilahî alan olarak tasarlanan ideolojinin tuzağına düşmektedir. Daha da önemlisi, ilahî alan da bize ait düşünce ve eylemlerin kurbanı durumuna gelmektedir¹⁷.

c. Din tüm soruları cevaplamaz.

Din hayatın tüm alanlarını aydınlatabilen bir projéktör, tüm kapıları açabilen sihirli bir anahtar değildir. İslâm, tüm soruları cevaplamak için gönderilmemiştir. Eski zamanlardan beri muhatabı din olmayan bir çok sorunun varlığı tartışılmazdır. Din belirli sorulara cevap vermek, belirli dertlere درمان olarak gelmiştir¹⁸.

İslâm'ın sosyal sahadaki tayin ediciliği kapsamlı bir özellik göstermemektedir. Burada sadece bir takım ahlakî ilkelerin varlığından söz edilebilir.

Her şeyi belirlemek isteyen bir din anlayışının eninde sonunda varacağı nokta, her şey tarafından belirlenen bir 'din'e ulaşmaktır. Bu noktada din, edilgen bir hüviyete bürünecek, ruhları şaha kaldıracak dinamizmini yitirecektir.

Dinsel olanın genişlemesi, dinin 'sulanması' ile aynı anlamdadır. Bütün şeyler İslâm adına yapılsa İslâm, saygınlığına gölge düşüren bir takım etkinlikler içinde eriyip gidecektir.

'İslâm hem din hem dünya hem de devlettir' şeklindeki bir düşünüşün en önemli dayanağı, Kur'an'da bir takım somut çözümlerin yer almış olmasıdır. Kur'an'ın indigi dönemin kültürel yapısı sosyo-politik durumu göz önüne alındığında bütün bu bire bir çözümlemelerin tarihsel olduğu görülecektir. Allah vahiy döneminde olgudan hareket etmek suretiyle insanların sorunlarını çözmelerine yardım etmiştir. Ama Allah'ın, dolayısıyla dinin işlevi, onun tarihe

¹⁶ Muhammed Abdüh, *el-İslâm ve'n-Nasrâniyye maa'l-İlm ve'l-Medeniyye*, Mısır, Matbaatu'l-Meysûât, tsz., s. 65; *el-A'mâlü'l-Kâmile li'l-İmâm Muhammed Abdüh*, tahkik ve takdim. Muhammed Ammara, el-Müessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut 1979 (altı cilt), c. IV, s. 430.

¹⁷ Mehmet Zeki İçsan, *Siyasal İslâm Dinî ve Fikrî Temelleri*, Erzurum 2002, s. 123-124.

¹⁸ Abdülkerim Sürüş'un bu değerlendirmesi için bkz. 'Sürüş'un Temel Görüşleri', (yazarla 26 ve 29 ekim 1998 tarihlerinde Arya gazetesinde yapılan söyleşinin çevirisi), Sami Oğuz-Ruşen Çakır, *Hatemi'nin İranı*, İstanbul 2000, s. 130-140.

özdeş olmuş ve beşeri realiteden hareket etmiş kelamıyla özdeş kılınamaz. Aslında bu anlayışta Allah, kelamı marifetiyle tarihin derinliklerine mahkum edilmektedir¹⁹.

Kur'an, tarihin belli dönemlerinde gerçekleşen Allah'ın 'tarihe yardımcı olması' gibi potansiyel bir sorun çözücü olamaz. Kur'an'ın böyle bir amacı da bulunmamaktadır. Yani Kur'an, 'ben insanlığın kıyamete kadar tüm sorularını cevaplamak için indirildim' dememektedir.

Sözgelimi, Kur'an vahiy döneminde yaşlı bir kadının kocası ile arasında geçen ve boşanmaya varabilecek bir sorunla ilgilenmiş ve onu çözüme kavuşturmuştur²⁰. Bugün Müslümanların karşılaştığı sorunları düşündüğümüzde bu çözümün çok lokal kaldığı söylenebilir. Kur'an bu gün Müslümanların en hayati sorunları olan bilimde düşüncede sanatta teknoloji ve siyasetteki yetersizliklerini çözebilecek hangi somut hükme sahiptir? Laiklik, batılılaşma, medeniyet problemi ve hatta hâlâ yaşanan bir sorun olan Irak savaşı hakkında bir şey söylemekte midir? Hayır, çünkü Kur'an'ın böyle bir misyonu yoktur.

'Her problemin dinde bir karşılığı vardır' anlayışı, ta Şafii ile birlikte İslâm düşüncesi tarihinin gündeminde yer almaktadır. Aslında 'Kitap, Sünnet, Kıyas-ı fukaha, İcma-ı ümmet' şeklinde belirlenen 'edille-i şer'iyye' yi de bu zihniyet oluşturmıştır. Gerçekte bu tarz, Müslümanların siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve benzeri tecrübelerinin bir ürünü olarak inşa edilmiştir. Yani Kur'an'ın somut çözüm önerilerinin evrenselliğine dayanan tüm problemleri dinsel referansla çözmeye iddiası, tarihseldir.

Kur'an'ın evrensel mesajı şunu gerekli kılmaktadır: İnsan, *yaratılmış olanların* incelenmesinde, yargılanmasında, sorgulanmasında tamamen hürdür. Bu alanda kendisi hüküm verecektir. Çünkü o, *halifedir*. Yani, eşyanın, tabiatın, toplumun, ferdin niteliklerini keşfetme gücüne sahiptir²¹.

İnsan varlık alanında hürdür. Başka bir ifade ile, fiziksel, organik, toplumsal, kültürel, kişisel kategorilerin bilgilerini elde etmede bağımsızdır. Bu alanda karar verme yetkisi, ona, onun tecrübesine ve aklına emanet edilmiştir.

Kur'an'ın son vahiy, Hz. Peygamber'in son peygamber olmasının anlamı da bu noktada aranmalıdır. Vahyin sona ermesinin manası, insanın yetkinliğinin Allah tarafından kabul edilmesidir. İnsan, bunun için, kozmolojiden ekonomiye kadar tüm alanları, kendi açıklama çerçevesine göre, yeniden kurabilecektir. İnsan kendini nasıl yaparsa öyle olacaktır.

Bunun için 'Allah'ın kitabı bize yeter' önermesi yanlıştır. Medeniyet tek kitaba dayanmaz. Bizim sorunlarımızın çözümü için bir çok kitaba muhtaç olduğumuz aşıkardır. Hz. Peygamber'in sünnetine sarılmak da sorunlarımızı halledemeyecektir. Bizim daha başka 'yollara' ihtiyacımız vardır.

Günümüz dünyasında 'her şeyi din belirlemektedir' anlayışı bir anlam ifade etmemektedir. Bu fikre kail olanlar bile iş başa düşünce 'rasyonel' çözümler üretmek zorunda kalmışlardır. Çünkü, ilişkiler artık çok komplikedir. Basit bir toplum yapısı söz konusu değildir. Birlikli modelleri, dinden başka değerlere göre şekil almaktadır.

Buna bağlı olarak belirtmek gerekir ki, her şeyi din belirliyorsaydı, bu takdirde tek bir aidiyet türünden söz edilebilir. Halbuki 'çağdaş' toplumlarda çapraz kimlikler, katlı kimlikler ve değişik aidiyet türleri, kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir.

¹⁹ Bkz. Halis Albayrak, 'Kur'an'ın Müslüman Gelenegindeki İşlevinin Anlaşılması Sorunu', *Yeni Bir geleceğe Açılırken İnsan ve Din Sempozyumu (08-09- Kasım 2001)*, Balcalı-Adana, Çukurova Ün. İlahiyat Fak. Adana 2002, s. 233-236.

²⁰ Bkz. Kur'an, Mucadele Suresi, 58/3.

²¹ Bkz. Fazlurrahman, *İslâm Geleneginde Sağlık ve Tıp*, çev. Bülent Baloğlu- Adil Çifçi, Ankara 1997, s. 30.

Kısaca söylenecek olursa 'dünya meseleleri' için din üzerinden yapılan tüm açıklamalar, gereksiz, yinelenmeli ve döngüseldirler.

Allah'ın indirdiği son din olan İslâm, hiçbir şekilde Allah'ın karışmadığı, neredeyse tümüyle toplumsal şartlardan, aktörlerden kaynaklanan sorunlardan ve sorumluluklardan kurtarılmalıdır. Sahte tanrıları reddetmenin bir manası da, ilahî olanı, insanların sürekli bir uyurma etkinliği ile kendilerini adadıkları tahayyüllerden kurtarmaktır.

Dini, her şeyi, her zaman ve her yerde kısıtlayan, adeta insanlara nefes alma hakkı bile tanımayan bir konumda göstermeye kimsenin hakkı yoktur. Din, eline bir sopa almış ve geliş güzel her şeye müdahaleyi kendinin hakkı gören bir 'güvenlik görevlisi' kimliği taşımamaktadır.

Din, sosyal aktivitelerin dışında kalmak suretiyle ancak hidayete olma özelliğini sürdürebilir. Maddi alanla karışan bir din, yozlaşır, belli tutumlarda kalıplaşır. Böylece hidayet olma özelliğini yitirir. Dinin hidayet olması onun 'yol göstericiliği'dir. Demek ki din, 'yol'un kendisi değildir. Ona işaret eden bir rehberdir. İnsanlar kendi yollarını kendileri tayin edeceklerdir. Din aşkın boyuttur. Fiillerimizin bizzat kendisi değil, onları yönlendiren ve eylemlerimizde bize güç veren motivasyondur.

Dini, toplumsal yaşamın kölesi olmaktan kurtarmak lazımdır. Bu yüzden İslâm, mümkün mertebe açık ve seçik kavramlara dayandırılmak suretiyle kristalize edilmeli, akide, gelip geçici, zaman zaman değişebilen unsurlara bağlanmamalıdır. 'Dinin yalnızca Allah'ın olması'nın manası bu olsa gerektir.

d. Din ideoloji değildir.

Mademki bütün şeylerin dinde bir karşılığı yoktur ve din bir dünya saltanatı olamaz, böylese ona bir ideoloji olarak yaklaşmak da mümkün değildir. İdeoloji, insanların genel davranışlarının belirlenmesi ve onların bu çerçevede yönlendirilmesi için kullanılan sosyopolitik ve sistematik bir araçtır. Ayrıca ideolojiler, bu çerçevedeki görevlerini yerine getirmek amacıyla, halk tarafından kolaylıkla benimsenecek sadelikte, düşmanlığa dayalı bir dünya görüşü üretirler.

Dini bir ideoloji olarak okuyan zihniyet, yirminci yüzyılın başlarında, Osmanlı'nın dağılması akabinde, Arap ülkelerine ve bu arada Hindistan'dan ayrılmasının yegane meşruiyeti islam olan Pakistan'a ait özgül koşullar altında ortaya çıkan Siyasal İslâm'dır. Çünkü Siyasal İslâm dini şu şekilde tarif etmektedir: İslâm, kendine ait toplumsal, siyasal ve ekonomik modeli bulunan, belirgin bir devlet yapısı öngörüp, belli bir hukuka sahip olan bir sistemin adıdır.

Siyasal İslâm bu tarifinden dolayı dini, toplumsal ve siyasal var oluşun bütün boyutlarını, içeren ve hakikati sadece kendisinin temsil ettiğine inanan, kapalı, tekelsiz, tasarımcı bir ideoloji haline getirmiştir²².

Fakat 'Siyasal İslâm'ın iflâsı', dinin ideolojik tasvirinin başarısız olduğunu göstermiştir. Zira İslâm, bir sistem, bir ideoloji olarak sunulduğunda, bu sunumun altını doldurmak gerekli olmaktadır. Bu safhada İslâm, kavramsal bir kurgu seviyesinde kalmaya mahkum olacak, beşeri bir inşa halini alacaktır.

Siyasal İslâm bize göstermiştir ki, İslâm kimliğini, siyasî, ekonomik, toplumsal pratiğin merkezine koymak, aslında sadece bir kavramlaştırma ve istenilen durumu kurgulamaktan ibarettir. Çünkü bu başlık altında tartışılan hedefler, İslâm'ı aşmakta, geride bıraktığımız son yüzyılın farklı ideolojik eğilimlerini temsil etmektedir. İdeolojik İslâm'da din, dünyayı belirlememekte, aksine dünyevi olan dini ele geçirmektedir.

²² İçsarı, Siyasal İslâm, s. 1-3.

‘İslâmî toplum’, ‘İslâmî hükümet’, ‘İslâmî ekonomi’ modelleri, dinden değil, ‘dışarı’dan devşirilmiş ideolojik anlayışların üçüncü dünyacı bir algılanışından ibaret kalmıştır. Bunun için siyasal İslâm, doğası itibarıyla siyasidir, dinle ilişkili değildir. İslâm’a burada meşrulaştırıcı bir rol biçilmiştir. Sosyal buhranların yoğun olarak yaşandığı toplumlarda radikal söylemler geliştirenlerin, idealleri gereği ‘yüce değer’lere başvurabildikleri bilinen bir hakikattir. Ama radikal söylemler asıl motive eden yüce değerler değil, bu söylemin ortaya çıktığı dünyaya ait özgül koşullardır.